

eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye'nin Mukaddimesi Üzerine Düşünceler*

SAMİ ARSLAN

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
(sarslan@fsm.edu.tr), ORCID: 0000-0002-0662-6632.

“ ” Arslan, Sami. “*eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye'nin Mukaddimesi Üzerine Düşünceler.*” *Zemin*, s. 6 (2023): 212-227.
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10435919>.

* Yazıya, eleştirileriyle katkıda bulunan Mustakim Arıcı'ya teşekkür ederim.

Osmanlı ulemâ biyografisi geleneğinin bir bakıma muharriki olan Taşköprülüzâde Ahmed Efendi'nin (ö. 968/1561) *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*'sinin tercümelere, zeyilleri, telhîsleri, ihtisarları ve tevsi'leri yapılmış, dolayısıyla eser üzerine güçlü bir literatür oluşmuş, diğer yandan *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye* farklı açılardan modern araştırmalara da konu olmuştur. Bu araştırma notunda ise *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*'nin sadece cüz'î bir kısmı, eserin muhtevâsından sarf-ı nazarla sadece mukaddimesi incelenecektir. Yazıda mukaddimedeki hareketle yazarın zihnindeki âlim algısı, isim-içerik ilişkisi, sebep-i tesmiye, eserin telif türü (imlâ), biçimsel özelliği (kitap-risâle), yazarın berâ'atu'l-istihlâl ve telmûh aracılığıyla yaptığı göndermeler, eserin sebep-i telif ve sebep-i tertîbi, ve son olarak ithaf ile ithafın kim tarafından kaleme alınmış olabileceği tartışılacaktır.

Bilindiği gibi mukaddime bir eserin ana konusundan önce müelliflerin bir bakıma eserin serencamını anlattıkları bölümdür. Medhal, fâtilhatu'l-kitâb, hutbe ve dîbâce gibi isimlerle anılan bu bölümler müstakil çalışmalara da konu edinilmiştir. Kimi –aşırı– yorumlara göre metin dışı unsurlardan kabul edilebilecek bu kısımda yazarlar besmele-hamdele-salvele, sebep-i telif, ithaf, tesmiye ve sebep-i tesmiye gibi eserin unsurlarına yer verirler. Yaygın görüşe göre bu unsurlardan mukaddimedeki zikredilmesi zorunlu olanlar besmele-hamdele-salvele iken diğerleri müelliflerin tercihine bağlıdır.¹ Bazı müellifler ise mukaddimedeki bu zorunlu ve görece özerk alanı fırsata çevirerek adeta entelektüel kudretlerini sergiledikleri bir zemine dönüştürürler. Taşköprülüzâde de bu geleneği takip etmiş, eserinin mukaddimesinde bir yandan merakını anlatırken diğer yandan bazı edebî oyunlar aracılığı ile okuyucuyla zımnî bir diyaloga girmiştir.

On tabakadan oluşan *eş-Şekâik*'te –farklı nüshalarda farklı sayılar olmakla birlikte– beş yüz yirmi bir biyografiye yer verilmiştir. Kendileri için müstakil başlık açılanlardan üç yüz yetmiş bir tanesi âlim iken yüz elli tanesinin sûfiyye/meşâyih grubundan olduğu kaydedilir.² Kitaba alınan kişilerin hangi kıstaslar

1 “Eser telif etmeye başlarken dikkat edilmesi gereken yedi şey vardır. Bunlardan vacip olan üç tanesi besmele, hamdele ve salveledir. Caiz olan/uygun olan, dört husus ise sebep-i telif, tesmiye, eserin kaleme alındığı disiplinin önemi ve eserin o disiplinindeki yerinden bahsedilmesidir.” Şihâbüddin Ahmed b. Mahmûd es-Sîvâsî, *el-Muhtâc 'ale'l-Ferâizi's-Sîrâciyye*, Tavşanlı Zeytinioğlu Kütüphanesi, 1083, yk. 1b.

2 Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye: Osmanlı Alimleri*, haz. Muhammet Hekimoğlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2009).

dikkate alınarak belirlendiği ve tabakat ya da tezkire eserlerinin merak edilen “müellif kimleri, nasıl seçti?” sorusuna müellifin bizzatı kendisi cevap verir. Buna göre Taşköprülüzâde eserde yüksek mertebeli kadro (menâsıb-ı celîle) “mertebesine” erişenlere yer vermiştir.³ Kitapta yer alabilmek için kadrolu olma şartı, ulemâyı devletin âlimleri (ulemâ’i’ d-Devleti’ l-Osmâniyye) olarak gören Taşköprülüzâde için oldukça tutarlı bir yaklaşımdır. Fakat Taşköprülüzâde mukaddimede yüksek bürokrasinin (menâsıb-ı celîle) ölçüsünü vermez; kime göre ve hangi ölçülere göre yüksek dereceler? Bununla beraber yüksek kadrolu olmayan bazı kimseler de esere alınmıştır. Burada ise Taşköprülüzâde subjektif bir ölçüt ortaya koyar ve bu ikinci grupta olanları yüksek kadrolara/mertebelere sahip ol(a)mamalarına rağmen mezkûr mertebeleri hak ettiklerini (me‘a mâ lehum mine’ l-istihkâki li-tilke’ l-merâtib) ve bu yüzden esere alındıklarını belirtir, bir nevi iade-i itibarda bulunuyor gibidir. Tüm bunlara karşın günümüzdeki eserlerin teşekkür fasıllarında yer alan “ve ismini burada anamadığım kimseler”i andırırçasına eserde yer veremediklerinin yer verdiklerinden daha çok olduğunu kaydeder, öyle de olmalıdır.

Âlim Algısı

eş-Şekâik’in mukaddimesi üzerinden Taşköprülüzâde’nin âlim algısının ipuçlarını görebiliriz. Kuşkusuz ilim ile iştigal etmek, farklı ilim alanlarında ders vermek, eser telif etmek Taşköprülüzâde için önemi haizdir, fakat kayda değer olmak için bunun ötesinde başka şartlar aramaktadır. Hatırlanacağı üzere Taşköprülüzâde bir âlimin kendi kitabına konu olması için eser telif etme, falanca sahalarda icazet alma/verme gibi ilmî kriterlerden ziyade Osmanlı ilmiyesinde kadrolu olma şartını ileri sürmüştü. Bugünden bir mukayese yapacak olursak “alaylı” ulemâ eş-Şekâik’e girebilme ölçütlerine haiz değildir. Şu hâlde Taşköp-

3 Eserle dâhil olmak için aranan kadrolu olma şartı Osmanlı ulemâsının kariyer yaklaşımındaki dönüşümü de gösterir gibidir. Yine Taşköprülüzâde’nin aktardığına göre Sultan Orhan (salt. 1354-1362) Âlaeddin Esved’in (ö. 1397) medresesine giderek kendisinden orduda kadı olarak istihdam edilmek üzere bir talebesini istemesi üzerine hiçbir talebenin bu “kadroya” yaklaşmamasını ve Molla Halil’in zorla götürülüp kadı yapılmasını biraz da hüznünlü bir *tonda* anlatır. Taşköprülüzâde, eş-Şekâiku’n-Nu’ mâniyye fi ‘Ulemâ’i’ d-Devleti’ l-Osmâniyye, nşr. Ahmed Suphi Furat (İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1985), 10 [Şekâik atıfları bu baskıya yapılmaktadır]. Aradan geçen zamanda bir nakîsa kabul edilen kadrolu olmak ayrıcalığa dönüşmüş (mertebe), Taşköprülüzâde’nin gözüne girmek için temel şart olmuştur.

rülüzâde'nin eş-Şekâik'te aradığı profil tam olarak Abdurrahman Atçıl'ın ortaya attığı âlim-bürokrat profilidir.⁴ Nitekim Taşköprülüzâde'nin kendisi de –daha önce değinildiği gibi– eserin isminde bunu açıkça bildirir (ulemâ'î'd-devlet/ devletin ulemâsı). Kitapta yer edinmenin kadrolu olmaya bağlanması tam olarak bu âlim-bürokrat tipolojisini güçlendirmek için olmalıdır. Bununla beraber eş-Şekâik'in mukaddimesinde âlim tipolojisinin yer yer farklılaştığı görülür. Bunlardan bir tanesi “bu beldenin ulemâsı”dır (ulemâ-i hâzihi'l-beled) ki burada ulemâ devlete angaje edilmekten bir nebze de olsa uzaklaştırılarak coğrafyaya nispet edilmiştir. Bu anlamı destekleyecek diğer bir yaklaşım ise “ulemâ-i Rûm” ifadesidir. Bu da bir önceki tanımlamadan çok da uzak değildir. Taşköprülüzâde belki gelmesi muhtemel tepkilerden çekinerek ulemânın şeriaten büsbütün uzak olmadığını ihsas ettiricesine ulemâyı mukaddimedede bir yerde de “ulemâ-i şeriat” olarak takdim eder. Şu hâlde eş-Şekâik'in mukaddimesinde üç tip ulemâ profili vardır; devletin ulemâsı (merkezde yer alır), ülkenin ulemâsı –beldelerin ve Rum topraklarının ulemâsını bu şekilde okuyabiliriz– ve şeriatın ulemâsı. Ülkenin ulemâsını devletin ulemâsı ile mezretmek belki mümkündür fakat şeriatın ulemâsını nasıl yorumlamalı? Ulemâyı büsbütün devlete angaje etmenin getireceği tepkilere bir karşı hamle olarak okunabilir mi?

İsim İçeriğe Uygun mu?

Yukarıda belirtildiği gibi her ne kadar birincisi ikincisine baskın olsa da eser Osmanlı ulemâ ve meşâyihinin hayatlarını konu edinmektedir. Fakat eserin ismiyle muhtevası arasında tam bir örtüşmeden bahsedilemez.⁵ Bilindiği gibi

4 Âlim-bürokrat tipolojisinin tartışması için bkz. Abdurrahman Atçıl, *Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu'nda Alimler ve Sultanlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019), 59-120.

5 Gerçi eser isimlerinin eserin muhtevasına işaret etmesi bir zorunluluk değildir, zira eser isimleri eserin içeriğine işaret etmesinin yanında eserin telif sebebi, hâmisî, yazıldığı yer gibi farklı şeyleri de gösterebilir. Söz gelimi Mollâ Câmî'nin (ö. 1492) *el-Fevâidu'z-Ziyâiyye*'sindeki “Ziyâ” eseri kendisi için kaleme aldığı oğlu Ziyâuddîn'e işaret ederken, meşhur tefsir *Tefsîru'l-Celâleyn*'in ismi, eserin müellifleri olan iki Celâl'e –Celâleddîn el-Mahallî (ö. 1459) ve Celâleddîn es-Suyûtî'ye (ö. 1505)–, İbnü's-Saâtî'nin (ö. 1295) iki denizin kavuşumu anlamındaki *Mecma'u'l-Bahreyn*'i ise eserin kaynaklarına –iki deniz: *el-Muhtasar* ve *el-Manzûmetu'n-Nesefiyye*– işaret etmektedir. Birçok yazar ise eserin ismini doğrudan eserin içeriğine işaret etmek için kullanır. Söz gelimi Latîfî'nin (ö. 1582) *Tezkiretu's-Şuarâ*'sını eline alan okuyucu şairlerin biyografileri ile muhatap olacağı ilk etapta anlar. Keza Müstakîmzâde'nin (ö. 1787) *Devhatu'l-Meşâyih*'inde şeyhülislam, *Tuhfe-i Hattâtîn*'inde hattatlar ya da daha özel olarak

eserin tam adı “Osmanlı Devleti ulemâsı hakkında derlenen dağ laleleri” anlamına gelebilecek *eş-Şekâ’iku’n-Nu ‘mâniyye fi Ulemâ’i’d-Devleti’l-Osmâniyye*’dir. Başlıkta geçen Osmanlı Devleti’nin âlimleri ifadesi açık bir şekilde belli bir siyasi-kültürel çevrede yaşayan ulemânın eserde zikredileceğini bildirir. Eserin isminde geçen “en-Nu ‘mâniyye” ifadesi de aşağıda değinileceği gibi bu âlimlerin daha ziyade Hanefî Mezhebi’nden olacağına tevriye yoluyla işaret eder. Şu hâlde eserin isminde –mukaddimedede değil– eserin takriben üçte birine tekabül eden meşâyihе dair bir iz yoktur. Taşköprülüzâde eserde yer verdiği meşâyihin önemsiz olduğunu düşünüyor olamaz, o hâlde neden eserin isminde sadece bir grubu ön plana çıkartmıştır? Bu durumu “çoğunluğu dikkate alarak tasarrufta bulunmak” anlamındaki tağlîb sanatıyla izah etmek mümkündür. Şu hâlde başlığa sadece ulemânın alınması meşâyihin ulemâ karşısındaki ikincil öneminden ziyade eserde ulemânın sayısal açıdan meşâyihden fazla olmasıyla alakalıdır. Bunun dışında Taşköprülüzâde ilk etapta eseri sadece ulemânın biyografisi ile sınırlamayı düşünmüş, eserin ismini buna göre vermiş ve sonrasında esere meşâyihî de eklemiş olabilir mi? Mümkündür, zira Taşköprülüzâde aşağıda sebab-i telîf kısmında da söz edileceği üzere birisinin (ba’z/mültemis) kendisinden Osmanlı ulemâsı hakkında bir eser yazmasını istediğini ve bu istek üzerine eseri kaleme aldığını belirtir. Fakat Taşköprülüzâde mültemisin isteğiyle yetinmez ve ulemânın biyografisinin peşi sıra meşâyihin “ahvâlini” de zikreder (erdefte). Yani telif sebebi için aktardığı anekdotta meşâyih yer almamaktadır. Diğer yandan onun burada kullandığı fiil, (erdefa: bir şeyi diğer bir şeye artlaştırmak) ulemâ ve meşâyihin eserde her bir tabakada hangi sıra ile yer alacağına da dolaylı bir işaretir.

Bir Telif Türü: İmlâ

İslâm toplumlarında ilimlerin tedvini aşamasında sözün yazıya baskın bir konumda olduğu bilinmektedir.⁶ Kimi müelliflerin eser kaleme almayı bir noksanlık olarak görmesi bunun en açık örneklerindedir. Bir hadis terimi olarak doğan imlâ, müellifin kaleme alacağı eseri kendisi yazmak yerine çeşitli gerekçelerle başkasına/

Esrar Dede’nin (ö.1797) *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*’sinde ise Mevlevî şairlerin tezkiresinin anlatılacağı beklentisinde olur. İşte Taşköprülüzâde *eş-Şekâik*’te eser isimlerinden içeriğe delalet edenini seçmiş fakat burada eserin muhtevasının bir kısmına yani sadece ulemâyâ işaret etmekle yetinmiş, eser isminde meşâyihе yer vermemiştir.

⁶ İslâm dünyasında imlâ için bkz. İsmail E. Erünsal, *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane* (İstanbul: Timaş, 2018), 87-101.

başkalarına dikte ettirmesidir. İmlâ zamanla bir tercihe ve bir türe dönüşmüş ve emâlî⁷ tarzında eserler vücuda gelmiştir ki Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) *Keş-fu'z-Zunûn*'da bunlardan yetmiş tanesine örnek verir. Serahsî'nin (ö. 483/1090?) *el-Mebsût*'u imlâ yoluyla kaleme alınan eserlerin en meşhurlarındandır. Bilgi transferinin iyiden iyiye kurumsallaşmasıyla yazı söze galebe çalmış ve ilmiye teşkilatlanmasıyla bu kurumsallaşmanın zirve noktasını yaşayan Osmanlı'da imlâ, sık başvurulan bir yöntem olmaktan çıkmıştır. Bu türün Osmanlı'daki şimdilik bilinen az sayıdaki örneklerden birisi de eş-Şekâik'tir. Taşköprülüzâde gözlerinden rahatsız olduğu için imlâ ile telif yolunu seçmek zorunda kalmış ve kimlerden oluştuğunu bilmediğimiz bir gruba, nerelerde tertip edildiğini bilmediğimiz meclislerde kitabını yazdırmıştır.⁸ Eserin imlâ ile kaleme alındığını Taşköprülüzâde eserin sonunda şöyle izah eder: "İşte kitabın sonuna geldik, ben bu kitabı bazı arkadaşlarıma (ashâb) imlâ ettirdim, imlâ ettirdim çünkü gözümde ve zihnimde derman kalmamış, unutkanlıklar tarafından kuşatılmış ve elden ayaktan çekilmiş/düşkün bir vaziyette idim."⁹

Taşköprülüzâde eseri imlâ yoluyla kaleme aldığı açıkça söylemeseydi bile eserin dili ve kaynakları eserin bu şekilde yazıldığına dair ipuçları barındırmaktadır. "Bak sen şu işe,"¹⁰ "şu an hatırlamıyorum,"¹¹ "duydum,"¹² "gördüm"¹³ gibi konuşma dilinin izlerini taşıyan birinci tekil ifadeler, mütereddid söylemler ya da kesinlik bildirmeyen ifadeler eserin sözel bir ortamın ürünü olduğunu göstermektedir. Keza eserin tertibinde yer yer görülen sapmaları da bu bağlamda okumak

7 Bir âlimin talebelerine hadisleri veya başka bilgileri yazdırmasıyla meydana gelen eser türü.

8 Taşköprülüzâde'nin imlâ meclisleriyle alakalı tartışmalar için bkz: Mustakim Arıcı, Mehmet Arıkan, "Prosopografik Bir İnceleme: Osmanlı'nın Âlimi Taşköprülüzâde, Çevresi, Kariyeri ve Telifatı," *Taşradan Merkeze Bir Osmanlı Ulemâ Ailesi, Taşköprülüzâdeler ve İsmüddîn Ahmed Efendi*, ed. Mustakim Arıcı, Mehmet Arıkan (İstanbul: İLEM, 2020), 37-8, 61-62.

9 Taşköprülüzâde, eş-Şakâikü'n-Nu'mâniyye, 559-560. Görme yetisindeki dermansızlık Taşköprülüzâde'nin peşini bırakmayacak ve *Medînetu'l-Ulûm*'u da imlâ yoluyla kaleme alacaktır. Taşköprülüzâde 20 Safer 968'de (10 Kasım 1560) yazdığı *Medînetu'l-ulûm*'un fereâğ kaydında eserin imlâ yoluyla kaleme alındığını (alâ tarîki'l-ımlâ), eseri bir gruba (ashâb) dikte ettirdiğini kaydetmektedir. Taşköprülüzâde, *Medînetu'l-Ulûm*, Köprülü Kütüphanesi-Fazıl Ahmet Paşa 1387, yk. 153b.

10 Taşköprülüzâde, eş-Şakâikü'n-Nu'mâniyye, 224.

11 Taşköprülüzâde, eş-Şakâikü'n-Nu'mâniyye, 79.

12 Taşköprülüzâde, eş-Şakâikü'n-Nu'mâniyye, 224.

13 Taşköprülüzâde, eş-Şakâikü'n-Nu'mâniyye, 103.

gerekir. Bunun yanı sıra eserin sonunda bir eserin bitişinden ziyade bir meclisin sona erdiğini ihsas ettiren cümleler yer almaktadır. Bu dilsel ipuçlarının yanı sıra Taşköprülüzâde'nin eser boyunca referans olarak müracaat ettiği kaynaklar daha ziyade kendilerinden vaktiyle duyup işittiği etrafındaki kimselerdir. Buna göre kendisi,¹⁴ babası,¹⁵ dedesi,¹⁶ dayısı,¹⁷ amcası,¹⁸ hocası,¹⁹ babasının hocası,²⁰ o mecliste bulunan bazı kimseler,²¹ müellifin bazı torunları,²² eşraftan birisi,²³ madde başı yaptığı kimsenin çocuklarından birisi,²⁴ râvi,²⁵ onunla musahabe etmiş bazı kimseler²⁶ eş-Şekâik'in sözlü kaynaklarıdır. eş-Şekâik'in aktarım kalıpları arasında yer alan ruviye,²⁷ nukile,²⁸ hukiye,²⁹ hakâ vâhidun min ba'zî's-sulehâ³⁰ gibi ifadeler de eserin türü ile yer yer doğrudan alakalıdır. Tüm bunlar eserin sözel bir ortamın ürünü olduğunu göstermesinin yanında eserin okunmaktan ziyade adeta dinlenmek için kaleme alındığı intibahı verir.

Kalemin Gücü: Berâ'atu'l-İstihlâl ve Telmîh

Taşköprülüzâde eserin mukaddimesinde iki edebî sanat uygulamaktadır. Bunların birincisi berâ'atu'l-istihlâldir. Berâ'atu'l-istihlâl sözün başında ve özellikle hamdele-salve kısmında –tevriye aracılığıyla– okura metnin/yazarın niyetine dair birtakım işaretler göndermektir. Böylece edebî neşesi ve kudreti olan kimi

14 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 202.

15 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 155.

16 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 170.

17 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 183.

18 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 191.

19 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 173; üstadı 187; üstadı 210.

20 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 201.

21 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 156.

22 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 168.

23 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 170.

24 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 192.

25 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 204.

26 Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 270.

27 "Rivâyet edildi ki..." Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 207.

28 "Nakledilmiştir ki..." Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 252.

29 "Hikâye edilmiştir..." Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 256.

30 "Sözüne güvenilir kimselerden birisinin anlattığına göre..." Taşköprülüzâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, 217.

müellifler henüz metnin içine girmeden okur ile zımnî bir diyaloga girerek yetkin okurlarına ayrıcalık tanır. Bu kalemi kuvvetli müelliflerden birisi de Taşköprülüzâde'dir. *eş-Şekâik*'in hamdele-salvele kısmında berâ'atu'l-istihlâl dört aşamalı uygulanmaktadır. Hamdele'nin hemen başında "Lütf u keremiyle âlimlerin derecelerini yükselten Allah'a hamd u senalar olsun" diye esere başlayan müellif burada dereceler anlamını vermek için "tabakat" kelimesini tercih eder (refe'a bi-fazlihî tabakâti'l-ulemâ). Kelime sözlük anlamıyla "katmanlar", "sınıflar" anlamını taşıırken diğer yandan kitabın bir tabakat türünde olduğuna da işaret eder. Aynı tamlamada (tabakâti'l-ulemâ/âlimlerin dereceleri) kullandığı "âlimler" ise eserin toplumun başka bir grubunu; örneğin şairleri, sanatkârları, hattatları vs. değil âlimlerini konu edineceğini belirtir. Taşköprülüzâde'nin berâ'atu'l-istihlâl ile yaptığı üçüncü gönderme yine hamdele'nin devamındadır: "Hükümlerin binasını fukahanın içtihatları ile vazedilmiş kaidelerle muhkem hâle getiren Allah'a hamd olsun!" Burada fukaha kelimesini kullanmasının dolaylı amacı âlimlerin "tabakatı" nı konu edinecek eserinin alanını biraz daha daraltmak içindir. Böylece müellif okurlara örneğin müfessir, muhaddis ya da şuarânın değil daha ziyade fıkıh bilgisi ile ön plana çıkan âlimlerin hayatını anlatacağını ima eder. Hamdele'de kullanılan içtihat kelimesi de bu anlamı perçinler. Peki, eserde hangi mezhebin fıkıh bilginleri anlatılacaktır? Taşköprülüzâde buna salvele kısmında cevap verir ve Hz. Peygamber'e salat ederken "O hanîf milletin sahibidir" der. Burada "hanîf" in sözlük anlamı İslam toplumunun bir özelliği iken –ve burada ilk olarak bu anlamıyla kullanılmışken– berâ'atu'l-istihlâl aracılığı ile kastettiği ise aynı kökten gelen Hanefî Mezhebi'dir; yani eserde daha ziyade Hanefî fukahasından olan bilginlerin hayatlarına dair bilgiler paylaşılacaktır.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi *eş-Şekâik*'te ulemânın yanında meşâyihin biyografisine de yer verilecektir. İşte Taşköprülüzâde yukarıda eserin başlığında yapmadığı şeyi burada yapar ve hamdele'de "Şeriat ve İslam'ın semasını fuzelanın efkârı ile nurlandıran Allah'a hamd olsun!" derken kullandığı "faziletli kimseler" ve "nur/envâr" ile eserde yer alacak ikinci gruba/meşâyihe de işaret eder. Zira "faziletli kimselerin fikirlerinden çıkan nurlar" bir âlimden ziyade sufiyi tanımlamak için kullanılabilir ifadelerdir. Nitekim ileride eserin muhtevası bağlamında meşâyihitten bahsederken onlara yine aynı nur üzerinden dua edecekler (zâdellahu envârehum...). Böylece müellif yine berâ'atu'l-istihlâl aracılığıyla meşâyihî de eserde konu edineceğini okuyucusuna dolaylı yoldan bildirir.

Taşköprülüzâde'nin mukaddimede uyguladığı diğer bir edebî sanat ise telmihtir. Müellif, mukaddimenin hamdele kısmında ulemânın köklerinin sabit, dallarının (eserlerinin) ise semaya yükseldiğini belirtir (*Ve ce'ale usûlehum sâbite-ten ve furû'ahum bi'-semâ'*). Burada gönderme yapılan İbrâhim Sûresi'nin yirmi dördüncü ayetidir. Mezkûr ayette güzel söz ile güzel bir ağaç arasında benzetme yapılmaktadır: “Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.”³¹ Taşköprülüzâde ayette geçen “asluhâ sâbit ve fer'uhâ fi's-semâ'i” ibarelerini kendi metninde “usûlehum sâbit ve furû'ahum bi's-semâ'i” şeklinde alıntılanmakta/dönüştürmekte ve ayette güzel söz-ağaç arasındaki metaforu ulemâ-ağaç arasında yeniden kurgulamaktadır.

Mukaddimede bunun yanı sıra Mülk Sûresi'nin beşinci ayetine de telmih söz konusudur.³² İlgili ayetin ilk kısmında dünya semasının kandiller ile tezyin edildiği belirtilmekte iken (*Ve le kad zeyyennâ semâ'e'd-dünya bi mesâbîha...*) eş-Şekâik mukaddimesinde ise şeriat ve İslâm semasının Allah tarafından faziletli kimselerin fikirlerinden yayılan nurlar ile tezyin edildiği (*Ve zeyyene semâ'e's-şeri'ati ve'l-islâm bi envâri efkâri'l-fuzelâ...*) kaydedilmektedir. Görüldüğü gibi ayette geçen “dünya seması” ifadesi mukaddimede “şeriat ve İslâm semasına” dönüşmüş, aydınlatıcı unsurlar olarak da “kandil” yerine “nurlar” konulmuştur.

Taşköprülüzâde mukaddimenin salvele kısmında Hz. Peygamber'in sıfatlarını anlatırken onun fetret zamanında peygamber olarak gönderildiğini belirtir (*fetretin mine'r-rusul*). Burada fetret ile kastedilen birincil anlamın peygamber gönderilmeden geçen uzun bir zamandan sonra peygamberlik verilmesi olduğu açıktır. Müellifin kastettiği yan anlam ise kendi kitabı/eş-Şekâik'tir. Yani tabakat yazımında Osmanlı ulemâsına dair bir suskunluk, bir telifsizlik döneminden sonra işte bu eseri vücut bulmuştur. Nitekim Taşköprülüzâde mukaddimenin ilerleyen bölümlerinde bu duruma dolaylı yoldan tekrar işaret edecektir.

Öte yandan daha önce de dile getirildiği gibi eş-Şekâik üzerinde yüzlerce yıl içerisinde bir külliyat oluşmuştur ve zeyillerin bu külliyatın oluşumuna katkısı yadsınamaz derecededir. Taşköprülüzâde'nin mukaddimede kullandığı bir kelime onun böyle bir külliyatın oluşmasına yönelik beklentisi olup olmadığı

31 *Kur'ân-ı Kerîm*, 14 (İbrâhîm): 24. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/ibrâhîm-suresi/1774/24-25-ayet-tefsiri> (erişim 27 Ekim 2022).

32 *Kur'ân-ı Kerîm*, 67 (Mülk): 5. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Mülk-suresi/5242/1-5-ayet-tefsiri> (erişim 27 Ekim 2022).

sorusuna cevap vermemizi kolaylaştırır. Mukaddimenin salvele kısmında Hz. Peygamber'e övgü sadedinde onun izzet ve şeref eteklerini (zeyl) Kubbe-i Hadra'nın üzerine çektiğini yazmaktadır. Burada etek anlamında kullandığı "zeyl" aynı zamanda onun eş-Şekâik ismini verdiği bu eserine zeyiller yapılacağına dair bir beklentisine işaret olabilir.

Mukaddime Üç Sebebe: Sebebe-i Telîf, Sebebe-i Tertîb, Sebebe-i Tesmiye
Taşköprülüzâde eş-Şekâik'in mukaddimesinde sebebe-i telîf, sebebe-i tertîb ve sebebe-i tesmiye olmak üzere üç sebebe yer vermektedir. Müellif, mukaddimenin sebebe-i telîf kısmında bekleneceği üzere neden böyle bir eser kaleme aldığını anlatır. Kendisini bildi bileli ulemâ biyografisine meraklı olduğunu, kendisini helak edersesine ulemâ biyografilerini/menkıbelerini ezberlemeye başladığını ve bu ezberlediklerinin kitapları ve defterleri dolduracak dereceye ulaştığını belirtir. İlaveten tarihçilerin ulemâ biyografilerine dair tedvinleri olduğunu ama nedense hiçbirisinin kendi beldesindeki ulemânın (*ulemâ-i hâze'l-beled*) biyografilerini ortaya koyacak çalışma yapmadıklarını kaydeder. Devamında klasik bir anlatı devreye girer; hâl böyle olunca bazı ileri gelenler (*ba'zun min erbâbi'l-fazli ve'l-kemâl*)³³ isimleri ve cisimleri unutulmaya yüz tutmuş bu Rûm ulemâsının –beldelerin ulemâsı burada Rûm ulemâsına döndü– biyografilerini yazması için kendisinden isteklerde bulunur. Ve nihayet Taşköprülüzâde tüm bu sebepler üzerine istekleri kırmayarak eseri yazmaya karar verir.

Buraya kadar anlatılanlar dönemin de ruhuna uygundur, zira ilgili dönemde birçok eserin telif sebebi olarak benzeri anlatıyı görmek mümkündür. Yani telife ihtiyaç vardır ve birileri sizin bu boşluğu doldurabileceğinizi düşünerek eser kaleme almanız hususunda size ısrarcı olurlar. Fakat metne yakından bakınca ilginizi çekecek başka ayrıntılar da olduğu görülür. Sebebe-i telîf kısmında öncelikle dikkati çeken şey, Taşköprülüzâde'nin ulemânın hayatlarından menkıbeler/

33 Buradaki "ba'z" herhangi bir kimse anlamındadır. Behçet Gönül eş-Şekâik'in Arkeoloji Müzesindeki nüshasının derkenarına yazılmış bir nottan yola çıkarak bu kişinin Zenbillizâde'nin oğlu Fudayl Çelebi (ö. 1583) olduğunu belirtmektedir. Gönül'e göre ilgili yerdeki derkenar notunda mealen "Bu ba'z ile Fudayl Efendi'yi kast ediyorum" yazmaktadır. Şu durumda bu notun yer aldığı nüsha müellif nüshası değilse bile müellifin elinden geçmiş olması beklenir ve Fudayl Efendi 1583'te vefat ettiğine göre de notun o tarihten sonra yazılmış olması gerekir. Behçet Gönül, "İstanbul Kütüphanelerinde al-Şakâ'îk al-Nu'māniya Tercüme ve Zeyilleri," *Türkiyat Mecmuası* 7-8, s. 11 (1945): 136-168.

menâkîb şeklinde bahsetmesidir. Yani Taşköprülüzâde tarihçilerin ulemânın hayatını değil menkıbelerini tedvin ettiğini belirtir. Burada menkıbe bilinçli bir tercih olmalıdır, nitekim metnin ilerleyen yerinde “menâkîb-i ulemâ-i Rûm” şeklinde tekrar kullanılacaktır.

Diğer yandan Taşköprülüzâde'nin kendisini helak edercesine ulemâ biyografileri ezberlemesini nasıl anlamalıyız? Eğer bir mecaz ya da mübalağa yapmıyorsa ya da eserin imlâ yoluyla yazıldığı için okuyucuda oluşması muhtemel güvenirlilik kaygısının önüne geçmeye çalışmıyorsa –“Korkulacak bir şey yok, hepsi hafızamda!”– ulemâ biyografilerini neden ezberliyordu? Taşköprülüzâde'nin bunları bir yerlerde anlatmak için ezberlediğini düşünebilir miyiz? Yukarıda ulemâ biyografisinden “ulemâ menkıbesi” olarak bahsetmesi bu soruya müspet cevap vermek için bizi cesaretlendirir. Taşköprülüzâde'nin o vakte değin haklarında biyografi eseri yazılmayan Osmanlı ulemâsının neredeyse unutulmaya yüz tuttuklarını belirtirken “dillerden” unutulup gideceklerini (...âlâ *elsuni* külli hâzır ve bâdır...) söylemesi de böyle bir senaryoyu güçlendirmektedir. O hâlde on altıncı yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda bir yerlerde ulemâ biyografilerine meraklı bir kitle ve bu kitleye menkıbelerin “anlatıldığı” meclisler olduğunu düşünmemize engel bir durum yoktur.

Mukaddimedede ulemâ menkıbelerinin tarihçiler tarafından derlendiğine yapılan vurgu dikkat çekicidir. Taşköprülüzâde bir tabakat yazarı olduğuna göre kendisini tarihçi olarak görüyor mu bilinmez ama tabakatın tarihçiler tarafından yazılmasını gerektiğini düşünüyor olmalıdır. Diğer yandan “Tarihçiler nakil yoluyla ya da tanıklıklar aracılığıyla elde ettikleri bilgiler üzerinden ulemâ menkıbelerini tedvin ettiler fakat Rûm ulemâsını şimdiye değin kimse ele almadı.” derken tarihçilerin bahsettiği eserlerinin kaynaklarına da vurgu yapmaktadır. Buna göre mezkûr eserlerin kaynakları nakl ve ileri gelen kimselerin ispat ettiği tanıklıklardır. Yani ideal bir biyografi eserinde kaynak metinlerin yanı sıra birinci dereceden şahitliklerin de olması beklenir. Bu “ileri gelenlerin ortaya koyduğu tanıklıklar” eş-Şekâik'in imlâ yoluyla oluşturulmasından kaynaklanabilecek muhtemel dezavantajını ortadan kaldıracak bir yan okumadır.

Hatırlanacağı üzere eş-Şekâik'teki biyografiler Osmanlı padişahlarının saltanat sırasına göre verilmiştir. İşte mukaddimedeki ikinci sebep eserin bu sıra/tertibine dairdir. Taşköprülüzâde mukaddimedede neden böyle bir yola başvurduğunu izah etmek zorunda hissediyor olmalı ki biyografisini anlattığı kimselerin vefat

tarihini bilmediği için Osmanlı padişahların saltanat sırasına göre eserini tertip ettiğini açıklar ki bu izah bir tertip sebebidir (Sebeb-i tertîb). Şu hâlde tersinden okuyacak olursak Taşköprülüzâde kitaba konu olan ulemâ ve meşâyihin vefat tarihlerini bilseydi bunu dikkate alarak eseri organize etmesi beklenirdi ki bu ifade en azından ideal bir tabakat kitabının hangi tertip ile yazılması gerektiğine dair Taşköprülüzâde'nin yaklaşımını da göstermektedir.

Mukaddimenin tam bu yerinde üçüncü sebep devreye alınır: sebep-i tesmiye. İslam telif geleneğinde üretilen metinlerin kimilerinde esere neden o şekilde isim verildiğinin sebebi belirtilir ki işte bu sebep belirtmeye, sebep-i teliften mülhem, "sebeb-i tesmiye" denilebilir.³⁴ Taşköprülüzâde de bu yola başvurur ve eserdeki tertibini Osmanlı padişahlarının saltanat sırasına göre düzenlediği için esere de (burada eserden risale olarak bahsedilir) *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi Devleti'l-Osmâniyye* ismini verdiğini söyler ve sebep-i tesmiye için güzel bir örnek sunar.³⁵ Fakat Taşköprülüzâde'nin bu ifadesi bir gerekçeden ziyade savunuyu andırmaktadır. Yani Taşköprülüzâde âlimlerin sıralamasında Osmanlı Devleti'nin padişahlarını neden ölçü edindiği şeklinde gelmesi muhtemel itirazların önünü alıyor gibidir. Zira –bilindiği kadarıyla– Osmanlı Devleti terkibi o vakte değin herhangi bir eser isminde kullanılmıŝ değildir.

Diğer yandan Taşköprülüzâde'nin sebep-i tesmiye kısmında *eş-Şekâik*'ten risale olarak bahsetmesine de dikkati çekmek gerekir. Taşköprülüzâde'nin bu ifadesinden yola çıkarak eserini risale olarak gördüğünü söyleyebilir miyiz? Üstelik mukaddimede aynı paragrafta bir kere daha eserden risale olarak bahsetmektedir. Bilindiği gibi risale dar hacimli eserler için kullanılan ve bir mukayese yapmak gerekirse günümüzde bir nevi makaleye tekabül eden bir telif türüdür³⁶ ve *eş-Şekâik*'in bu türe girmediği açıktır. Bununla beraber Taşköprülüzâde mukaddimede bir, hatimede ise iki defa eserden kitap olarak bahsedecektir. Şu durumda bu tekil örnekten yola çıkarak on altıncı yüzyıl Osmanlı edebî muhitinde kitap-risâle

34 Söz gelimi meçhul bir müellif kaleme aldığı şerh (*el-Matlûb*) kaynak metne/meşrûha (*el-Maksûd*) uysun diye eserine *el-Matlûb* ismini verdiğini belirtirken, on dördüncü yüzyıl bilginlerinden Tefâtzânî (ö. 1390) eserin türüne (telhîs) uydurmak için *Telhîsu'l-Miftâh* ismini verdiğini kaydeder.

35 *eş-Şekâik* mütercimi Mecdî de (ö. 1591) müellif Taşköprülüzâde'ye öykünecek ve mukaddimesinde sebep-i tesmiye için özel bir başlık açacaktır: "Kendü kitabuma *Hadâiku's-Şakâik* deyu tesmiye itdığımün sebebini beyandır." Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku's-Şekâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 11.

36 Rahmi Er, "Risâle," *TDVİA* (İstanbul, 2008), 35:112.

tefrikinin olmadığını söylemek güçtür fakat en azından Taşköprülüzâde'nin zihninde risale ve kitap ayrımının olmadığını söylemek mümkündür.

İthafı Kim Yazdı?

Eser, Subhânî lütüflarla ayrıcalıklı kılınmış “Ebu'l-feth ve'n-nasr Sultân b. Sultân ve Hakan b. Hâkân Sultân Süleymân”ın devletinin/iktidarının zıllında/gölgesinde yazılmıştır. Açıktır ki burada zıll/gölge kavramı Abbasîlerden beri kullanılagelen “zıllullâh” ifadesine tekabül etmektedir.³⁷ Taşköprülüzâde on altıncı yüzyıl Osmanlı ideolojisinden etkilenmiş olacak ki padişahın cihangirliğini güçlü bir şekilde ön plana çıkarır. Mukaddimenin bu bölümünde padişahı “Sultan, Halife, Hakan ve Kutub” sıfatlarıyla selamlar ve Sultan Süleymân'ı kisralar ve kayserlerin karşısında konumlandırır. Buna göre Sultan Süleymân egemenliği karşısında kisraların saraylarının (mebânî) yerle bir olduğu ve azameti karşısında ise kayserlerin boyun eğmek zorunda kaldığı bir hükümdardır. Burada bir başka telmîh daha göze çarpar, Taşköprülüzâde'nin kayserin sarayı yerine kisraların saraylarını tercih etmesinin bir sebebi vardır. Kimi tarihçilerin naklettiğine göre Hz. Peygamber'in doğumu esnasında rivayet edilen irhâsattan³⁸ birisi olarak Kisra'nın sarayının on dört burcunun yıkılması gösterilmektedir. Taşköprülüzâde tam da burada mezkûr hadiseye gönderme yapmakta ve Sultan Süleymân'ın Hz. Peygamber'in bir bakıma dünyevî iktidarlık yetkisiyle yetkilendirildiğini ima etmektedir. Nitekim bir sonraki adımda bunu daha açık şekilde söyleyecektir. Sultan Süleymân'ın kisra ve kayserlere üstünlüğü onun Müslüman toplumdaki otoritesinin tanınırılığı için yeter sebep olmayabilir. Bu yüzden Taşköprülüzâde “halife” kavramını devreye sokarak padişahın halifelerin özü (*hulâsatu erbâbi'l-hilâfe*) olduğunu da belirtir. Müellifin tam burada müracaat ettiği kavramlardan birisi de daha ziyade tasavvuf terimi olan “kutb”dur. Tasavvuftan ödünç aldığı bu kavramı padişaha izafe ederek onun hakanların fassı (yüzük taşı) olduğu gibi sultanların da kutbu olduğunu belirtir. Burada manevi otoriterlik kavramı olan kutb'un devreye alınmasının eserin meşâyih hayatlarını da konu edinen tarafı ile ilgisi olmalıdır.

37 Şu farkla ki gelenekteki “zıllullâh” ifadesi Taşköprülüzâde'de “zıllu'-devle”ye dönmüştür.

38 İrhâsât: “Allah tarafından peygamber olarak gönderilen insanların vahiy almadan önceki yaşamlarında meydana gelen harikulâde olayları ifade eder.” Mustafa Özkan, “İrhâsâtla İlgili Rivayetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi,” *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, s. 14 (2016/2): 23.

Tüm bu ifadeler okuyucuda eş-Şekâik'in Sultan Süleymân'a ithaf edileceği intibamı uyandırır, fakat mukaddimede bunca övgülere rağmen açık bir ithaf yoktur. Her ne kadar mukaddimede açık ithaf yoksa da eserin bu kadar mutantan, tumturaklı ve metaforik cümlelerle takdim edilen Sultan Süleymân'a zımnen de olsa ithaf edildiğini söylemek mümkündür. Fakat burada başka bir problem dikkati çeker. Önce eş-Şekâik külliyyatının oluşmaya başlayacağı yıllara dönelim ve müellif Taşköprülüzâde'nin bu külliyyatın kayıp halkalarından birisi olan Âşık Çelebi'nin (ö. 1572) tercümesi için söylediklerine kulak verelim. Âşık Çelebi'nin henüz müellifin sağlığında tercüme ettiği eserini kendisine takdiminde aldığı cevap ilginçtir: "Mollâ, biz de Türkî gibi yazmış idik, bî-hûde zahmet ihtiyâr itmışsiz."³⁹ Gerçekten de eş-Şekâik'in dili oldukça basit, akıcı ve anlaşılırdır yani müellifin dediği gibi eser Arapça yazılmasına karşın neredeyse Türkçe'dir. Bunun en önemli sebebi ise eserin konuşma diliyle yani "imlâ" ile yazılmış olmasıdır. Fakat mukaddimede ithâf kısmının yer aldığı bölüme tekrar bakacak olursak "neredeyse Türkçe ile yazılmış" bir metin olmadığını görürüz. İthaf kısmında metnin dili birden ağırlaşır ve yazı dili söze karşı baskın konuma gelir. Sultan Süleymân'ın cihangirlik iddiasına katkı veren ve kisralar, kayserler, halifeler ve kutblar ile tarihî hadiseler ve rivayetlere yapılan göndermelerin dili oldukça teknik ve kitabî bir dünyanın dilidir. Bunlarla birlikte ilgili bölümde kullanılan "lâ zâle" ve özellikle "mâ beriha" gibi neredeyse gramer kitaplarından başka bir yerde kullanılmayan fiillerin kullanılması pasajı konuşma dilinden uzaklaştıran unsurlardır. Dahası on altıncı yüzyıl Osmanlı müelliflerinin alışık olmadığı ve belki vezinlerinin bile unutulduğu "taza'za'a" ve "teta'te'a" gibi fiillerin kullanılması söz ile yazının arasındaki makası daha da açar. Tüm bunların ötesinde eser ithafı –Taşköprülüzâde'nin yaşadığı zaman ve mekân diliminde her ne kadar yaygın bir teamül olsa da– Taşköprülüzâde'nin çok da tercih ettiği bir durum değildir. Zira kaleme aldığı seksenin üzerindeki eserden neredeyse hiçbirisini padişah veya bir başka devlet ricaline ithaf etmemiştir.⁴⁰ eş-Şekâik'te ümeraya ithaf edilen çok az sayıda eserden örnek verilmesinin de müellifin bu tutumuyla alakası olmalıdır.

Tüm bunlar ne anlama gelmektedir? Metinden farklı bir üslubu olduğu çok açık olan bu ithaf kısmı Taşköprülüzâde tarafından metinden önce yani

³⁹ Abdülkadir Özcan, "eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye," *TDVİA* (İstanbul, 2010), 38:486.

⁴⁰ Arıcı, Arıkan, "Prosopografik Bir İnceleme," 67.

görme yetisi yerindeyken yazılmış olabilir mi? Ya da mukaddimenin ilgili yeri Taşköprülüzâde tarafından imlâ sürecinde kendisine yardım eden ashâb ve ahbâba ya da bir başkasına hazırlattırılmış olabilir mi? “İmlâ meclisi”nde bulunanların sadece bir ya da birkaçı anlatılanları kayda alırken meclisteki diğer kişilerin sadece dinleyici olmayıp eserin hazırlanmasında başka tür destek verdiklerini düşünmek mümkün. Nitekim hatırlanacak olursa Taşköprülüzâde eserin sonunda bazı ashâb ve ahbâb’ın eserin “cem’i”ndeki yardımlarından bahsetmekteydi. Buradaki cem’i sözlük anlamıyla ele alacak olursak eserin telifi esnasında bazı yardımcı bilgi ya da kaynakların toplanması olarak okuyabiliriz. İşte bu ashâb ve ahbâptan bir kısmının bu ithafın oluşmasında katkısının olması pek muhtemeldir: Eser bitmiş, mukaddimesi tamamlanmış ve belki de etrafındakilerin ısrarıyla yine etrafındakiler tarafından hazırlanan ya da sipariş verilen ithaf da kendisinin âdeti olmamasına rağmen Taşköprülüzâde’nin onayıyla metne alınmış gibidir. Mukaddimenin ya da mukaddimedeki kimi unsurların müellif dışındaki kimseler tarafından yazıldığı da –yaygınlık derecesi henüz bilinmemekle beraber– bir vakiadır. Söz gelimi mukaddimedeki müellifi doğrudan yücelten kısımların müellifler tarafından yazılmadığı, bilakis müellifin talebeleri başta olmak üzere sevdikleri kimseler tarafından metne eklendiği yaygın bir kabuldür. Örneğin Reşit Rahmetî’ye göre *Divânü Lugâti’t-Türk*’ün mukaddimesi bütünüyle müstensih tarafından metne ilave edilmiş olmalıdır. Tüm bu karineler ışığında eş-Şekâik’in mukaddimesinin en azından ithaf kısmının müellif dışındaki kimseler tarafından metne dâhil edildiği şüphesini artırmaktadır.⁴¹

Sonuç

Ortalama on altıncı yüzyıl Osmanlı metinleriyle muhatap olurken bu metinlerin anlam katmanlarıyla dolu olduğunu hatırd tutmak gerekir. Şiir ve fıkıh bilgisi güçlü olan sıradan bir Osmanlı müellifinin bir şey söylerken aynı anda başka şeylere işaret ettiğini/edebileceğini ve metinlerinin anlam katmanlarıyla yüklü olduğu hatırd tutulmalıdır. Bu yazıda Taşköprülüzâde’nin eş-Şekâik isimli ta-

41 Taşköprülüzâde eserin sonunda kitabın konusu olan iki gruba –ilmi ile amel eden ulemâya ve zâhit meşâyihâ– dua etmektedir. Dua edilen üçüncü grup ise bağlamdan çok da beklenmeyecek şekilde kanaatkâr fakirlerdir. Bununla müellif kendisini kastediyor olabilir mi? Öyle ise Taşköprülüzâde’nin hayatının son dönemlerinde fakr u zarurete düştüğünü ve bu yüzden biraz da etrafındaki “ashâbın” ısrarıyla ithafı yazdığını düşünmek mümkündür.

bakat kitabının mukaddimesi de bu gözle tahlil edilmeye çalışılmış, berâ'atu'l-istihlâl, tesmiye, telmih, sebab-i telîf, sebab-i tertîb, sebab-i tesmiye, ithaf gibi kitap kültürü terimleri üzerinden bir mukaddime okuması yapılmıştır. Özetle bu çalışma muhtasar bir metnin (burada kastedilen bir metin olarak eş-Şekâ'îk'in mukaddimesi) yan anlamların verdiği imkânlarla ve metinlerin gösterdiklerinin yanında göstermeye çalıştıkları ya da örttükları anlamlar üzerinden de okunması teklif edilmektedir.

Kaynaklar

- Arıcı, Mustakim, Abdurrahman Atçıl ve Mehmet Arıkan. "Prosopografik Bir İnceleme: Osmanlı'nın Âlimi Taşköprülüzâde, Çevresi, Kariyeri ve Telifatı." *Taşradan Merkeze Bir Osmanlı Ulemâ Ailesi, Taşköprülüzâdeler ve İsmüddîn Ahmed Efendi*, editörler Mustakim Arıcı, Mehmet Arıkan, 1-162. İstanbul: İLEM, 2020.
- Arslan, Sami. "Hamdele-Salve'nin Dili: Telifte Yetkinlik Aracı Olarak Berâ'etu'l-İstihlâller." *Osmanlı Araştırmaları* 57 (2021): 283-318.
- Atçıl, Abdurrahman. *Erken Modern Osmanlı İmparatorluğu'nda Âlimler ve Sultanlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.
- Er, Rahmi. "Risâle." *TDVİA*. c. 35. İstanbul, 2008.
- Erünsal, İsmail E. *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphane*. İstanbul: Timaş, 2018.
- Gönül, Behcet. "İstanbul Kütüphanelerinde al-Şakâ'îk al-Nu'mâniyye Tercüme ve Zeyilleri." *Türkiyat Mecmuası* 7-8, s. 11 (1945): 136-168.
- İsmüddîn Ebu'l-hayr Ahmed b. Mustafa Taşköprülüzâde. *Medînetu'l-ulûm*. Köprülü Kütüphanesi-Fazıl Ahmet Paşa 1387.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zunûn'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Funûn*. Hazırlayan Muhammed Abdülkadir 'Atâ. 3 c. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şekâ'ik*. Hazırlayan Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Özcan, Abdülkadir. "eş-Şekâ'îku'n- Nu'mâniyye." *TDVİA*. c. 38. İstanbul, 2010.
- Özkan, Mustafa. "İrhâsâtla İlgili Rivayetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi." *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, s. 14 (2016/2): 23-41.
- Taşköprülüzâde Ahmet Efendi. *eş-Şakâ'îku'n-Nu'mâniyye fi 'Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Neşreden Ahmed Suphi Furat. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1985.
- _____. *eş-Şakâ'îku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye: Osmanlı Alimleri*. Hazırlayan Muhammet Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2009.